

PROFESÖR HENRİ CAPITANT'IN HUKUK TELÂKKİSİ VE ESERLERİ

Doçent Dr. Ferit H. SAYMEN

I — Profesör Capitant'ın eseri, bunun mahiyeti ve medenî hukukun umumi bir nazariyesi; II — Hukukun oluşu ve hakiki kaynağı; III — Hukukun temeli: tabii hukuk mektebi, tarihlî mektep, tesanütçü hukuk, ferdîyetçi hukuk, sosyalist hukuk; IV — Hukukun müeyyidesi; V — Hukuk ve ahlâk; VI — Netice.

I

21 Eylül 1937 tarihinde Profesör Henri Capitant, Haute-Savoie'da kâin Allinges'de gözlerini hayata yummuştu. Bilhassa medenî hukuk sahasında temayüz etmiş olan bu büyük üstadın ölümü sadece memleketinde değil, yabancı bir çok memleketlerde de teessür uyandırmıştı. Fakültemiz Mecmuası o vakit bu âlimi okuyucularına tanıtmış ve hatırasını anmıştı[1].

Ölümünün onuncu yıldönümünden istifade ederek Profesör Capitant'ın hukuk hakkındaki telâkkisini sentetize etmeğe çalışacağız. Filhakika bu büyük âlim her şeyden evvel pozitif bir hukukçu olmak hasebiyle mevzuat ve içtihatlarla meşgul olmuş, hukuk felsefesi veya hukuk metafiziği ile uğraşmamıştı. Her ne kadar pozitif hukukçuların eserlerinde methal olarak hukuk hakkında umumî malûmat kabilinden hukukun tarifi, taksimâtı, kaynakları vesaire gibi bir takım umumî meselelere temas edilirse de, filozofik ve üniter bir telâkkiye dayanan bir sistem bu hukukçuların hiçbirinde mevcut değildir. Bu mukaddemeler umumî bazı müşahede ve tariflerden ileri gitmezler. Halbuki bir hukuk telâkkisinden bahsedebilmek için sağlam ve müşterek esaslara dayanan bir manzume ile karşılaşmak lâzımdır. Pozitif hukukçunun rolü esasen bu değildir.

Mamafih Profesör Capitant, gayretini medenî hukuka hasretmekle beraber, bu gayeye de ulaşmağa çalışmıştı. İlk basısı 1898 de ve beşinci basısı 1929 da yapılan meşhur *Introduction à l'étude du Droit civil*

[1] Bak: F. H. S. Profesör Henri Capitant, Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1937, cilt III, sah. 560 v.d.

Ayrıca bak: Halit K. Elbir, Profesör Henri Capitant (Hukuk Dünyası 1944, cilt I, sah. 65-66).

(Medenî Hukuk tetkiklerine giriş) adlı eseri bugün klâsik hukuk eserleri meyanına girmiş bulunmaktadır. Bu eser, intişar ettiği sırada Fransız hukuk ilminde çok büyük bir yenilik yaratmıştı. Zira bir asırdanberi Fransız medeniyecileri (Aubry et Rau hariç) Medenî Kanun sistemini takip etmek metodunu ihtiyar etmiş bulduklarından, Medenî Kanunun temelini teşkil eden iktisadî ve felsefî düşünceleri ihmal etmekle kalmamışlar, medenî hukukun ve bilûmum hukukî münasebetlerin temelini teşkil eden mefhumları bile izah eylememişlerdir. Bu hukukçuların teşkil ettiği şerh ve tefsir mektebinin (Ecole de l'Exégèse) Medenî Kanunun izahında çok büyük bir rolü olmuş ise de, medenî hukukun tekevvününde tesiri çok daha mahdut kalmıştır. Zira bu usulle medenî hukuku bir kül olarak gözönünde bulundurmak, muhtelif şubeleri arasındaki münasebetleri tesis etmek, her bir müessesenin hususî hukuk nizamı içerisinde işgal ettiği yeri ve oynadığı rolü tayin etmek mümkün olmadığı gibi umumî ve müşterek mefhumları, zabıtaları da tebarüz ettirmek kabil olamaz.

Bu şerh usulünü Profesör Capitant şu kelimelerle tenkit etmektedir: «Bu izah tarzıyla umumî fikirler metnin kuru ve dar tefsiri arkasında kaybolur, silinir. Hukukî nizamın muhtelif kısımları üzerine büyük bir ışık saçan umumî teorilerin izahına artık yer verilmez ve bunlar yavaş yavaş ortadan kalkmış olur. Birbirlerinden tamamen farklı, birbirlerinden çok ayrı mefhumlar ârizî olarak birleştirilmiş olur; bilâkis, aralarında münakaşa kabul etmez bir karabet bulunan diğerleri ise ayrı ayrı kategorilere atılmış olur, ve zihinler zorluklarla örtülü ve her adımda dönen bir yol üzerinde sarsıla sarsıla hareket noktası ile varış noktasını kaybederler; tesadüf ettikleri mâniâlar arasında şaşırırlar ve muhtelif hukukî müesseseleri birbirine rapteden ve bütün esere vahdetini temin eden bağları tasavvur ve idrak edemezler» (Introduction, sah. 6).

Halbuki Almanyada uzun senelerdenberi bu usul terkedilmiş ve tarihî mektep ile tamamen başka bir yol takip edilerek hukukun ana mefhumları, zabıtaları, umumî kaideleri inceden inceye işlenmiş ve tekâmül ettirilmişti. Alman hukukçusu Hugo tarafından açılan bu yolu Savigny, Unger, Goudsmit, Windscheid ve daha bir çokları genişletmişlerdir. Bu suretle, Unger'in dediği gibi, «çeşitli hukuk müesseselerinin, içerisinde yüzdüğü gayri maddî hava» yı teşkil eden umumî ve müşterek mefhumlar billûrlaşmış bir hal aldı.

Fransız hukuk ilminin bu yola girmesi ve bu gayeye ulaşması şerefi Profesör Capitan'a aittir [2]. Medenî hukuka ilmi bir nazarla bakabilmek

[2] Memleketimizde de Medenî Kanunun kabulündenberi Fransadaki cereyana paralel bir cereyanın doğduğu müşahede olunmaktadır. Profesör Ebülülâ Mardin'in

için her şeyden evvel müesseseleri gruplandırmak, bunlar arasındaki münasebetleri tespit etmek, ve bundan sonra temel prensiplerin sentezine geçmek lâzımdır. Böyle bir gayret hukukçuyu doğrudan doğruya genel bir hususî hukuka sevkeder ve bu suretle her müessesenin rasyonel bünyesini izaha yarayan ve tekâmülüne hâkim olan esas kaideleri birleştirmeye yardım etmiş olur. Şurasını itiraf etmek lâzımdır ki, Profesör Capitant bu büyük sentezi yapmamıştır. Medenî hukuk tetkiklerine bir girişten ibaret olan bu eserin gayesi ister istemez mahdut olacaktır.

Meselâ, mahiyetleri ne olursa olsun, hukukî münasebetlerde müşterek olan unsurlar mütalâa olunmakta ve bundan sonra müesseselerin bünyeleri incelenmektedir. Bu müşterek unsurlar meyanında, aralarında hukukî münasebetler teessüs eden şahıslar başta gelmektedir; bundan sonra şahısların iradesine tâbî olan eşyalar yer alıyor; ayrıca hukukî münasebetleri kurmağa veya ortadan kaldırmağa yarayan hukukî hâdiselere de hususî bir yer ayrılmıştır. Fakat Profesör Capitant bu mefhumları pozitif hukukun mahdut çerçevesi içerisinde tasvir etmekle iktifa ediyor ve mevzua hâkim olan büyük prensiplere kadar çıkmıyor. Ezcümle hususî hukukta şahsın mahiyetini ve görevini bildirmemekte, hak mevzuu olarak eşyaların bünyesini incelememekte, bir hukukî hâdisenin bünyesini araştırmadığı gibi hukuk kaynağı olup olamayacağını da bildirmemektedir. Mamafih profesörün bu giriş kitabının Fransada ilk tecrübe olduğu ve çok büyük bir yenilik yarattığı gözönünde bulundurulursa, kitabın maksat ve gayesi hatırdan çıkarılmazsa, müellifin her şeyden evvel pozitif bir hukukçu olup bir nazariyeci ve felsefeci olmadığı unutulmazsa, bu eksikliği müsamaha ile karşılamak lâzımdır. Profesör Capitant'ın açtığı yol geniş ve uzundur. Medenî hukuk ilminin kat'î olarak iktisap ettiği yenilik bir «umumî giriş», bir «umumî esaslar» veya «zabıta» lüzumudur. Bugün - bilhassa memleketimizde - hiçbir medenî hukuk profesörü medenî hukukun umumî esaslarını izah etmeksizin medenî hukuk müesseselerinin izahına geçemez.

Medenî Hukuk Dersleri istisna edilirse, diğer bilûmum medenî hukuk eserleri basit birer serh ve nakilden ibarettir. Birkac senedenberidir ki ancak sistematik eserlere tesadüf olunmaktadır. Medenî hukukun umumî esaslarına ait ilk eser de Profesör Schwarz'ın «Giriş» iştir. Bunu Profesör Arsebük'ün Medenî Hukuku (cilt I), Profesör Dr. Hıfzı Veldet'in Medenî Hukukun umumî esasları, Profesör Dr. Kemalettin Birsen'in eserleri ile bazı ders notları takip etmiştir. Burada Alman mektebi ile Profesör Capitant'ın tesirini görmemek kabii değildir.

II

Profesörün eserini umumî hatlarla bu şekilde tebarüz ettirdikten sonra, hukuk hakkındaki telâkkisini sentetize edebilmek için bir kaç noktayı ayrı ayrı incelemek lâzımdır. Evvelâ *hukukun oluşu, meydana gelişi* hususundaki düşüncelerini kaydedelim.

Hukuk, kanun vazının eseri olmayıp ferdî veya kollektif içtimai hâdiselerden durmadan fıskırır. Herhangi bir içtimai hâdise hukukî bir nizamı tazammun eder. Bu nizam kanun vaznı tarafından müşahede edilmeden ve formülleştirilmeden evvel mevcuttur. Aynı hâdise tekerrür ettikçe insanlar aynı kaideye riayet ederek bunu tatbik edegelmekle bir hukuk ve hayat düsturu ortaya çıkar. İnsanlar böyle bir kaideye uymayı itiyat edindikçe hukuk teessüs eder ve kuvvetlenir. Âlim hukukçunun dediği gibi «hukuk nizamının ilk hatlarını çizen âdetlerdir. Hukuk kaidesi mecburilik vasfını aynı durumların müstakar bir şekilde tekerrüründen ve tekerrür eden hâdiselere aynı kaidenin tatbiki zarureti hususunda zihinlerde husule gelen inandan alır. Bu suretle insanların münasebetlerinde meydana gelen hukuka *örf ve âdet hukuku* adı verilir ve hiç şüphe yok ki hukukun ilk tezahür şekli de budur. Örf ve âdet hukukunun mümeyyiz vasfı insan münasebetleri yığınınından yavaş yavaş meydana çıkmasıdır. Önceleri müşahhas bir hukukî münasebetin düsturu olarak kabul edilip teessüs eden bu hukuk, umumîleşir, aralarında aynı münasebet doğan kimseler tarafından kabul olunur ve böylece herkesin zihninde mücerret bir kaide kuvvetini iktisap eder» (Introduction, sah. 42).

Binaenaleyh, profesöre göre, cemiyeti idare eden mecburî kaideler manzumesi olarak hukuk uzun bir tekâmülün ve billûrlaşmış müstakar bir tatbikatın mahsulüdür. Herhangi bir hâdise zihinlerde muayyen bir davranış tarzı doğurur. Bu hâdise tekerrür ettikçe, buna karşı takındığımız tavır aynıdır. Bu çift tekerrürden müstakar bir tatbik şekli meydana gelir. Bir an olur ki aynı mahiyetteki hâdise, aynı cemiyet âzaları arasında aynı zihni davranışı tevlit eder. Bu suretle, herhangi bir hukuk tatbikatının mebedinde muayyen ve müşahhas bir hâdise hakkında bir kıymet hükmü vermek ve haklıyı haksızdan ayırmak zarureti vücut bulur. Bu tatbikat umumîleşince ve kâfi derece kuvvetlenince, önceden verilmiş bir kıymet hükmüne diğerinin sonradan iltihakı ile bir hukuk kaidesi meydana gelir.

Capitant'ın bahsettiği inanın kaynağı işte budur: aynı şartlar altında aynı hâdisenin tekerrürü halinde aynı kaidenin muhakkak surette tatbik edilmesi icap ettiği inanı bundan ibarettir. Adaletin kıstası da budur: zira aynı hâdise karşısında aynı kaidenin tatbikına tevessül etmiyen bir cemiyette adaletten bahsolunamaz.

Neticede hukukun oluşu ferdî bir takım hâdiselerin umumileşmesinden ibarettir. Capitant bu umumileşmenin iki unsurunu sarîh ve dakik bir tarzda tayin etmiştir. Evvelâ, aynı hâdisenin tekerrürü lüzumu; saniyen, fertlerin aynı kaideye riayeti itiyat edinmeleri. Âlim hukukçu şu satırları yazmaktadır: «Bir âdetin örf ve âdet hukuku düsturu haline gelebilmesi için aşağıdaki iki şartı kendisinde toplaması lâzımdır:

«Evvelâ uzun senelerdenberi ve müstakar, muntazam bir şekilde tatbik edilmiş olması, yani örflere girmiş, bir itiyat halini almış olması lâzımdır...

«Bundan başka, bu âdetin mecburî olduğu, bir hukuk kaidesi yani âmme makamları tarafından müeyyidelenmiş bir düstur olarak kabul edilmiş bulunması lâzımdır» (Introduction, sah. 43).

Filhakika, herhangi bir hukuk düsturu her şeyden evvel muntazam bir şekilde tekerrür eden bir hâdiseyi tazammun eder. Bundan sonra bu hâdiseler hakkında bir hüküm, bir kıymetlendirme faaliyeti başlar; bu hâdiseler tekerrür edegeldikçe, kıymet hükmü de bu hâdiseye şahit olanların vicdanında aynı tarzda tekerrür ederse yavaş yavaş bir hukuk kaidesi oluşur. Capitant'ın dediği gibi burada alelâde bir itiyat mevzu bahis değildir. Bu tâbir muğlâk olduğu kadar pek doğru da değildir. Zira itiyat psikolojik mahiyette olabilir; halbuki müşahhas bir hâdiseler karşısında zihnimizin davranışı bir mantık hâdisesi olarak tezahür eder. Bu mantık hâdisesinin tekerrürü muayyen bir cemiyetin rasyonel şuurunu meydana getirir.

Bu oluşun tekniği profesörün nazarından kaçmamıştır. Örf ve âdet hukukunun oluşunu incelerken, Capitant, müşahhas bir hâdiseler karşısında ferdî kaidelerin mevzu bahis olup bunların sonradan umumileşmiş bulunduğu işaret etmektedir. Bu itibarla hukuk kaidesi iki unsurun bir araya gelmesiyle meydana çıkıyor demektir: Birisi, maddî bir unsur (bir hâdisenin müşahhadesi); diğeri de, şeklî bir unsurun umumileşmesi (adalet bakımından bu hâdisenin kıymetlendirilmesi yani bir hüküm verilmesi). Umumî düstur, aynen nazari ilimlerde olduğu gibi, bir istikra ameliyesiyle husule geliyor demektir.

Bu görüşe göre, hukuk kaidesi mücerret, mahz bir kaide değildir. Capitant hukuk kaidesine mücerret vasfını veriyorsa, herhalde bu kaidenin dayandığı hâdiselerin üstünde olduğuna, onlardan müstakil bir mahiyet iktisap etmiş bulunduğu işaret içindir. Zira hukuk kaidesi hakikî hayattan tecerrüt edemez; bilâkis, yukarıda da işaret olunduğu gibi, hayat hâdiselerine dayanır ve onlardan doğar. Hayat hâdiselerinden ayrılan hukuk ölü kaideler kalmağa mahkûmdur. Maamafih hukuk bu fiilî hâdiselere dayanmakla beraber, mantikî bir yapı manzarası da arzeder.

Profesör Capitant'ın kısa ve veciz cümleleri arkasında ne kadar derin görüşlerin saklı olduğu görülüyor. Hukukun oluşu ve hakikî kaynakları hususunda en yeni görüşler de bu istikamette yol almaktadır [3]. Bilhassa pozitif hukukla ilgilenen bir medeniyeci, pozitif hukukun mahdut ve gayri kâfi olduğunu hiçbir zaman gözönünden uzak bulundurmamaktadır. Hukuk şekli kaynaklardan daima taşmaktadır; ne kanun, ne jürisprüdans, ne de doktrin onu ihataya kâfi gelmez. Hukukun en esaslı ve hakikî kaynağı, hayat hakikatleri üzerine daima eğilmekte olan insanların şuurunda yer almaktadır. Bu görüş sayesinde, müellif hukukun mütemadî tekâmülüne inanmakta ve bilhassa bir çok hukukçuların zannettiği gibi, borçlar hukuku nazariyatının Roma hukuku kaidelerile değişmez bir hale geldiği inancını çürüterek, Medenî hukukun bu kolunda da mütemadî ve derin gelişmeler mevcut olduğuna işaret etmektedir.

III

Hukukun meydana gelişi, oluşu ve tekevvünü hakkındaki Profesör Capitant'ın görüşünü bu suretle tayin ettikten sonra, umumî hukuk teorisi sahasında mevcut ve çeşitli cereyanlar arasında işgal ettiği mevkiî tespit etmek kabil olacaktır. Bu suretle hukukun temeli hakkında profesörün görüşü de açıklanmış olacaktır.

Hukuk, adalet bakımından normatif bir kıymetlendirme unsuru tazammun éderse de, hakikî hayatla hiçbir alâkası olmıyan tamamen akli, rasyonel bir eser, mücerret bir yapı olarak ta tezahür etmez. Kezalik, hukuk içtimai hâdiselerde kendisi için zarurî olan malzemeyi bulursa da, cemiyetin mukadder bir mahsulü olduğu da söylenemez.

Bu kaziyelerden açıkça anlaşılacağı üzere Profesör Capitant, XVII ve XVIII inci asır hukukçuları tarafından meydana getirilen klâsik tabii hukuk mektebinden ayrılmakta, hukukî nizamın beşer tefekkürünün bir mahsulü olduğu iddiasını mutlak olarak kabulden çekinmektedir. Malûm olduğu üzere tabii hukukçulara göre, mevcut veya vücuda gelecek müesseselere modellik teşkil eden ideal, mükemmel ve değişmez hukuk kaidelerini ancak akıl keşfedebilir.

Profesör Capitant akli faaliyeti inkâr etmemekle beraber, yegâne âmîl olarak da onu kabul etmemektedir. «Mükemmel bir hukuk nizamının umumî hatlarını kabli, *a priori* olarak, mücerret istidlâl yolile keşfetmeğe çalışmak tarihî mutâları inkâr etmek olur. Bir cemiyete tatbik olunacak bir ideal hukuk sistemini sadece muhâkeme kuvvetile meydana çı-

[3] Misal olarak bak: *Djuvara*, Droit rational et droit positif, Recueil Gén'y'de, cilt I, sah 254-255.

karmağa ceahdetmek boş ve gayri ilmi bir teşebbüstür. Böyle bir rasyonalist hareket tamamen sübjektivizme müncer olur» (Introduction, sah. 31-32, no. 8).

Bu hususta Profesör, tarihi mektebin ileri sürdüğü tenkitleri tamamen benimsemektedir. Fakat bu mektebin yıkıcı fikirlerini kabul etmekle, yapıcı fikirlerini kabul etmiş sayılmaz; hukukta tekâmülü ve dolayısıyla tarihi unsuru meydana çıkarmış olması dolayısıyla bu mektebin gayretini takdirle karşılıyorsa da, ideal hukuku büsbütün ihmal etmiş olması noktasında ondan ayrılıyor. İctimai hâdiselerden husule gelen, insan münasebetlerinden meydana gelen hukuk, hukukun tamamı değildir. Capitant, çeşitli hukuk sosyolojisi ve hukuk pozitivizmi cereyanlarına temas ederken en şiddetli tenkitlerini ileri sürmekte ve bu meyanda, hukuku hâdiselere istinat ettirmeğe çalışan cereyanı kat'i bir lisanla reddelemektedir. Böyle bir cereyan adalet fikrini daha sarîh bir formüle bağlamak için tesanüt mefhumuna istinat etmiştir. Şüphe yok ki tesanüt, biyolojik ilimlerin meydana koyduğu bir hakikattir. Fakat bu inkâr edilmez hâdiseden bir hattı hareket düsturu, bir ideal istihraç etmeğe çalışmak hukukun özünü tammmamak olur. Boutroux'nun da bildirdiği gibi, tabii tesanüdün moral bir tesanüt haline ifrağ etmek bir hatadır. «Tesanüt hâdisesini moral sahaya nakdederken bu nazariye tesanüdün mahiyetini zarurî olarak tağyir etmektedir. Zira tabii tesanüt iyide ve kötüde de müessirdir. İrsî hastalıkları ve fesatları, zayıfların imhasını ve kuvvetlilerin bekasını sağlayan bu tesanüttür. Bu itibarla, mezkûr mefhumu değıştirmeksizin, nazariyenin ilmi kıymetini yok etmeksizin ve rasyonalizme düşmeksizin bunu bir ahlâk düsturu haline ifrağ etmek nasıl mümkün olur?» (Introduction, sah. 39, not).

Kant tarafından vazedilen ilmi bilgi ile ahlâkî bilgi arasındaki tefriki gözönünde bulundurarak Profesör Capitant hukuku, bir hâdiseden istihraç etmenin imkânsızlığını ispat etmektedir; bu alanda Gény'nin tesiri altında kaldığı söylenebilir. Hâdiseler ile hukuku bir tutmak, kuvvetle adalet arasındaki müsavatı kabul etmek olur. Hakikatte hâdiseler, tesanüt olsun, veya tarihi imkân ve tesadüfler, insanların menfaatleri veya arzuları olsun, mahiyetlerini değıştirmeksizin oldukları gibi kalmalıdır: Bunlar, hukuk düsturlarının tekevvününü mümkün kılan basit birer hareket noktasıdır. Bilhassa tesanüt mefhumuna işaret ederken Capitant, bunu harici müşahedenin bir mutası olarak telâkki ediyor ve «kanun vazunun hukukun tekevvününde daima gözönünde bulundurmağa mecbur olduğu ilmi bir hakikat olarak kabul ediyor.» (Introduction, sah. 39, not.)

Binaenaleyh hukuk kaidelerinin sağlam temelini hâdiseler ve bilhassa iktisadî ve ictimai ihtiyaçlar teşkil etmelidir. Bununla beraber, hukukun

tekevvününde rehberlik edecek olan bir prensibi, içtimai nizamı daima iyiye götürecektir, sevk ve idare edecek olan bir fikri de gözönünden uzak tutmamalıdır. Rehberlik edecek olan bu düstur, hukukun vahdetini ve gerçek tabii hukuku teşkil eden adalet idealidir. Şüphe yok ki bu ideal mutlak ve değişmez bir mahiyet arzetmez. Capitant'a göre bu ideal ancak izafi olabilir, zira adalet mefhumu her devir ile değişmektedir. Fouillée'nin dediği gibi ideal, bir cemiyetin fikir ve arzularının toplandığı bir mihraktır. XIX uncu asırda yaşayan bir Avrupalının ideali X uncu asırda yaşayan bir Avrupalının idealinden farklı olduğu gibi, bir Asyalının idealinden de farklıdır. (Introduction, sah. 34, not 1).

Bu adalet ideali nasıl tayin olunmalıdır? Burada da Capitant ifrat ve tefritten kaçınarak, sübjektivizm ve rasyonalizme kapılmıyarak, bir ilim adamına yakışan vekar ve soğukkanlılıkla hâkime ve kanun vazına ferdiyetçi doktrinden sakınması lâzımgeldiği kadar sosyalist cereyanlara da kapılmamasını tavsiye etmektedir. Zira ferdiyetçi hukuk, ferdi, hukukun temeli ve yegâne gayesi olarak telâkki etmekle kanununun sahasını daraltmakta, fertlere sadece haklar bahşelemekte ve cemiyete karşı olan vazifelerini ihmal eylemektedir. Halbuki fert, tek başına yaşayan, benzerleriyle hiçbir münasebeti olmayan ve haklarının özünü kendisinde bulan mücerret bir varlık değildir. Hukukun kaynağı münzevî yaşayan fertlerde değildir; o, ferdin benzerleriyle meydana gelen münasebetlerinden doğar. Hukuku meydana getiren insan toplulukları, yani cemiyettir (sah. 35). Bu itibarla hukukun gayesi, beşer topluluklarının tekâmül ve terakkisini temin edecek en münasip vasıtaları nizamlamaktan ibaret olmalıdır. Ferdiyetçi cereyanı bu suretle çürüttükten sonra, sosyalist düşünceyi de izah ve tenkit eden müellif şu neticeye varmaktadır:

«Bu iki cereyana, ferdiyetçi cereyanla sosyalist cereyana hakkını vermek, ferdin hürriyetini topluluğun mübalâğalı taleplerine karşı korumak, fakat aynı zamanda bu topluluğun inkişafının lüzumlu kıldığı külfetleri de kendisine yüklemek; ferdin şahsî menfaatleriyle topluluğun menfaatlarını telif etmek, işte hukuk nizamının gayesi.» (Introduction, sah. 28).

Dünyanın bugünkü karışık durumu, çeşitli cereyanları, çarpışan menfaatleri karşısında bu muvazeneli sözler ne kadar inşirah vericidir.

IV

Hukukun tekevvününü ve temelini tespit ettikten sonra, hukuku hakikaten hukuk yapan, onu diğer içtimai münasebetleri nizamlıyan kaidelere (din, ahlâk, muâşeret âdabı) ayıran mühim bir unsuruna işaret etmek lâzımdır: Müeyyide. Filhakika hukuka riayeti temin eden vasıta, onun müeyyidesi, yani içtimai bir tazyiktir. Bu müeyyide bulunmadıkça

hukuka riayet tamamen lâfzî olur. Bir hukuk felsefecisinin dediği gibi, «müeyyide, bir hukuk kaidesine tecavüze hukukun bağladığı bir neticedir; bir «tepki» (aksülâmel) teşkil eder, yani, ekseriya tecavüzde bulunan için nâhoş bir hâdise; lüzumunda âmme kudreti tarafından da istimal olunabilir... Müeyyidenin gayesi hiç şüphesiz, hukuka riayet etmeleri için alâkalılar üzerine bir tazyik icra etmektir. Tâli derecede olarak, müeyyide hukuka aykırı bir hareketin neticelerini tamir veya tesirsiz bırakmak gayesini de güder.» [4].

Hukukun klâsik ve an'anevî görüşü budur. Bu sahada da Profesör Capitant'ın bir görüşü klâsiktir diye kabul etmek mecburiyetini hissetmediğini, bunu da tenkit süzgeçinden geçirerek yine muvazeneli, itidalli bir görüşe vardığını müşahede edebiliriz. Filhakika Profesör hukuku tarif ettikten sonra mümeyyiz vasıflarının izahına geçiyor ve müeyyideden bahsederken şunları söylüyor:

«Hukuk kaideleri mecburilik kudretini haizdirler, yani riayetleri maddî tazyik tehdidi altındadır.

«Maamafih, bir takım hukuk kaideleri vardır ki, bu vasıftan mahrumdurlar. Devletler umumî hukuku bu meyandadır. Devletler umumî hukuku tekemmül etmemiş bir hukuktur, zira hukuku teminatlı bir şekilde müessir kılmak için tazyik ve müeyyidenin sağlanması zarurîdir» (Introduction, sah. 24, no. 1).

Görülüyor ki buraya kadar Capitant klâsik hukukun görüşünü tamamen benimsemiş, hukuku müeyyidesinden ayırmanın mümkün olamayacağını, müeyyideden mahrum bir hukukun nâtamam, kısır olduğunu kabul etmiştir. Âlim hukukçu bu kadarla kalsaydı, görüşünde hiçbir hususiyet, hiçbir orijinallik mevcut olmaz, bunu kaydetmek dahi lüzumsuz ve faydasız olurdu. Fakat Capitant bu görüşün üstüne çıkarak çok daha umumî, çok daha geniş bir görüşe sahip olduğunu şu satırlarla belirtmektedir:

«Bununla beraber, müeyyide fikri hukuk mefhumunun lüzum-ı gayri müfariki değildir. Hukukun otoritesini, içtimalî nizamın temini için düsturlarının mevcudiyetinin zarurî olduğu hususunda insanların büyük bir çoğunluğunda mevcut olan inanda aramak lüzumdur» (Introduction sah. 24-24).

Görülüyor ki hukuka riyeti mecburî kılan unsur maddî bir tazyikten ibaret olan müeyyideden ziyade rasyonel adalet düşüncesidir. Bir düstur, muayyen bir içtimalî muhitte yaşayan insanların akli icaplarına uygun olması dolayısıyla ona iltihak ve riayet etmek düşüncesi hukukun bir mü-

[4] *Du Pasquier*, Introduction à la théorie générale et à la philosophie du Droit, sah. 107, no. 135.

eyyidesini teşkil ediyor. Müeyyide, herhangi bir hukuk kaidesinin ideal temayülü olarak mevcuttur ve bu müeyyide sayesinde hukuk mecburülriaye bir vasıf iktisap etmiş bulunmaktadır. Fakat hukuk, hattâ pozitif hukuk, müeyyidesile tavsif edilemez. Aksi halde, devleti hukukun yegâne yaratıcısı olarak telâkki etmek icap eder. Halbuki modern doktrinin kabul ettiği gibi, pozitif hukuk devlet dışında da teşekkül etmektedir, zira devlet hukuku dışında bir de içtimai hukuk mevcuttur [5]. Ezcümle Devletler hukuku, bizzat devlete empoze olan milli camianın hukuku (Duguit'nin objektif hukuku), iktisadi hukuk (yani büyük iktisadi toplulukların dahili nizamları), kollektif iş mukaveleleri, kilise hukuku bu meyandadır. Bu kısa ve veciz cümlesile Capitant'ın hukukta yeni ve geniş ufuklar açtığı, modern ve orijinal bir görüşün ilk adımını attığı söylenebilir.

V

Bu mülâhazalar hukukla ahlâkın tefrikine sevketmektedir. Filhakika klâsik görüş hukukla ahlâk tefrikini müeyyide farkına istinad ettirir. Her ne kadar ahlâk ve hukukun çevreleri birbirinden farklı ise de, bu ikisi arasında müşterek bir saha da mevcuttur. Zira her ikisi de muayyen bir cemiyette yaşayan insanların faaliyetini nizamlıyan kaideler mecmuasıdır. Ahlâk hukukun içerisinde bulunan kan deveranı cihazına benzer. Hukuk bilûmum ahlâk kaidelerini içine almasa da, ahlâka mugayir olan bir çok filleri ceza ve medenî hukuk bakımlarından men' ve tecziye eder.

Ahlâkla hukuku tefrika yarıyacak kıstası Profesör Capitant yine müeyyidede arıyor. Hukuka tecavüz âmme makamlarının müdahalesile menedilmesine mukabil, ahlâk düsturuna aykırılık umumî efkârın muahazesine maruz kahr. Profesörün dediği gibi «ahlâk kaidelerine aykırı hareket eden kimse hiç bir maddî tazyika maruz kalmaz, sadece vatandaşlarının takbihine düçar olur. Bilâkis hukuka tecavüz âmme makamlarının müdahalesile menolunur.» (Introduction, sah. 26).

Profesörün bu mütalâasile müeyyide hakkındaki orijinal görüşü arasında bir mübâyenet sezilmektedir. Filhakika, hukukun müeyyidesi sadece Devlet makamlarının maddî müdahalesinden ibaret bulunmadığına, bir takım hukuk kaidelerinin müeyyideden mahrum olduğuna göre, hukuku ahlâktan ayıran kıstas da bu müeyyide ile kat'î olarak tayin edilemez. Bu iki görüşü telif etmek için diyebiliriz ki, Capitant'ın bu son mütalâasını harfiyen almamak lâzımdır. Hukukî müeyyide ile ahlâkî müeyyide arasında fark hukukla ahlâk arasında mevcut bünye farkının

[5] *Gurviçh, L'idée du Droit social, 1932; Du Pasquier, İsmi geçen eser, sah. 278, no. 279.*

bir neticesidir. Filhakika, hukuk tezahür eden, harice fıskıran insan fillerini nizamlıyan kaidelerin heyeti umumiyesi iken, ahlâk ancak şahsın iç durumu, saikleriyle alâkadır. Ancak kuvveden fiile çıkan, tâbir caizse, içtimaîleşen (yani içtimaî muhite mal olan) insan filleri hukuku alâkadar eder; insanın vicdanına taallûk eden, batını ve enfûsî olan psikolojik haletler hukukun dışında kalır. Bu itibarla maddî tazyık vasıtalarından iwaret olan hukukun müeyyidesi, ancak harice çıkmış, tezahür etmiş olan hareketlerin hukuka tecavüz teşkil edenleri men' için kullanılması mümkün olan bir vasıtaadır. Yoksa tamamen batını kalan, harice çıkmıyan ruh haletlerine, inanlara, his ve temayüllere karşı hukukî müeyyidenin hiç bir tesiri olamaz [6]. Capitant'ın hukuk ve ahlâkı müeyyide kıstasile ayırırken bu hakikate işaret etmek istediği kabul edilirse, görünürde mevcut olan mübâyenet hakikatte ortadan kalkmış olur.

VI

Profesör Henri Capitant'ın hukuk telâkkisi hakkındaki bu umumî görüşlerini toplayıp izah etmeğe çalıştıktan sonra, bunlardan umumî bir netice çıkarmak kabil midir? Esas itibarile bir pozitif hukukçu olan Capitant hiç bir zaman bir hukuk felsefesi sistemi kurmağı düşünmemiştir. O, daima pozitif hukuk sahasında kalmış bulunuyordu. Bu yazıya eklediğimiz eserlerinin listesi bunu açıkça gösteren bir delildir. Mamafih, hususî hukuk sahasındaki araştırma ve incelemelerile elde ettiği neticeleri, hukuk felsefesinden alınan bir takım ana fikirlere bağlamak ihtiyacını da hissetmişti. Capitant hukuk felsefesi, daha kısa bir tâbirle sadece felsefe yapmamakta, fakat hukuk felsefesinin modern görüşlerinden istifade ederek sağ duyusu ve tenkid süzgeci sayesinde pozitif hukuk sahasında bazı neticelere varmaktadır. Bu suretle eserleri hukukun umumî teorisine müteallik başlıca problemlere temas etmekte, ve bunlara dair muvazeneli, itidalli bir takım hal suretlerine varırken bazı ileri görüşleri kabul edip desteklediğini hâk açık, kâh imalı bir şekilde bildirmektedir. Bazan fikirleri natamam, bazan da pek vazih değildir. Sebebini de, tekrar edelim, Capitant'ın bir hukuk felsefecisi olmayıp pozitif bir hukukçu olmasında ve pozitif hukuk hakkındaki düşüncelerini sağlam bir temele istinat ettirmek istemesi dolayısıyla, her ileri sürdüğü fikrin derinliklerine kadar inmek ve bir felsefe kitabında aramları vüsat ve şumulü vermek lüzumunu hissetmemiş olmasında aramak lâzımdır. Bununla beraber, düşüncelerinin derinliğine nüfuz etmek ve kendisini hukuk idealizmi mensupları arasına ithal etmek pek de

[6] Bak: *Dobin, Régle morale et juridique*, 1933, sah. 3

güç bir iş değildir. Pozitivist doktrini reddedip tabii hukuka temayül ederken Capitant, bunun da mücerred rasyonalizmini kabul edemeyip, içtimai hâdiselere dayanarak adalet idealinden ilham alan aklın ancak hukuku yaratabileceğine inanmıştı.

22 Eylül 1947

Doçent Dr. Ferit H. SAYMEN

Prof. HENRİ CAPİTANT'IN ESERLERİ

I. MEDENİ HUKUK

A) ESERLER

1. Les clauses d'emploi et de remploi insérées dans le contrat de mariage. Tez, Paris 1889.
2. Introduction à l'étude Droit Civil, ilk basısı 1898, 5. basısı 1929.
3. Cours élémentaire de Droit Civil français, Ambroise Colin ile birlikte, 3 cilt; ilk basısı 1914, 8 basısından itibaren M. Julliot de la Merandière'in iştirakile 1934 - 1936.
4. De la cause des Obligations, ilk basısı 1923, 3. basısı 1927.
5. Les grands arrêts de la jurisprudence civile. Supplément au Cours élémentaire de Droit civil français, 1934.

B) ETÜD, MAKALE ve KRONİKLER

a) Umumiyyat

6. La législation française en Alsace et en Lorraine (*Rev. politique et parlem.*, 10 fév. 1920).
7. Les transformations du Droit civil français depuis cinquante ans (*Livre du cinquantenaire de la société de législation comparée*, 1921, cilt 1. sah 31.)
8. La place de la loi d'introduction dans le développement contemporain du droit civil français.
(*Livre publié par l'Université de Strasbourg sur l'introduction du Droit Civil français en Alsace et en Lorraine*, 1924, sah. 149).
9. La révision du Code civil français (*Mémoires de l'Académie internationale de Droit comparé*, 1935, cilt II, 4. kısım, sah. 216).
10. Les journées de Droit civil français tenues à Montréal. (*Chronique*, *Dall. Hebd.* 1935 sah. 1).

b) Aile Hukuku

11. La loi du 8 avril 1910 complétant l'art. 389 du Code civil relatif à l'administration légale du père. (*Rev. trim., 1910, sah. 171*).

12. La réforme du mariage. (*Rev. polit. et parlem., 10 avril 1919 sah. 12*).

13. La loi italienne du 17 juillet 1919 donnant la capacité juridique à la femme. (*Ann. de légis. étrang., 1919 sah. 64*).

14. La crise de la natalité et le Code civil (*Gaz. Dall. 10 Janv., 1923*).

15. De la qualification des conditions et formalités exigées par le Code Napoléon pour le mariage (*Revue Critique 1930, pag. 31*).

16. L'abolition de l'incapacité de la femme mariée. (*Chronique, Dall. Hebd., 1932 sah. 97*).

17. L'évolution du droit de la famille depuis le Code civil. (*Livre - Souvenir des Journées de droit civil français de Montréal, 1934*).

18. Note sur l'obligation solidaire du mari qui autorise sa femme. (*Dal. 1903, I, 129*).

19. Note sur les actes passés par une personne non encore pourvue d'un conseil judiciaire. (*Dall., 1904, I, 129*).

20. Note sur l'obligation de doter (*Dal., 1907, II, 241*).

21. Note sur l'effet rétroactif de la loi sur la recherche de la paternité naturelle (*Dal., 1917, I, 81*).

22. Note sur la pension alimentaire de la femme séparée de corps. (*Dal., 1922, I, 153 et Dal., 1927, I, 129*).

23. Note sur la qualité du subrogé-tuteur pour agir au nom du mineur. (*Dall., 1924, I, 121*).

c) Mülkiyet

24. Les obligations de voisinage. (*Revue critique, 1900, sah. 156 v.d. 228 v.d*).

25. Des dommages causés par la mine à la surface. (*Rev. de légis. des mines, 1900*).

26. La mitoyenneté et les nouveaux matériaux de construction (*Chronique, Dal., Hebd. 1929, sah. 81*).

27. Loi sur la propriété commerciale et les administrations. (*Chronique, Dal. Hebd. 1933, sah. 13*).

28. Note sur le droit d'usage des riverains sur l'eau courante. (*Dal., 1902, II, 225*).

29. Note sur le régime des sources des cours d'eau non navigables. (*Dal., 1905, II, 209*).

30. Note sur l'achat pour revendre des droits de riveraineté et de passage. (*Dal.*, 1905, II, 393).

31. Note sur la responsabilité entre voisins. (*Dal.*, 1908, II, 49).

32. Note sur le transfert de la propriété en cas de réquisition militaire. (*Dal.*, 1917, II, 65).

33. Note sur l'inopposabilité au créancier hypothécaire saisissant de la vente non transcrite avant transcription de la saisie. (*Dal.*, 1936., I, 5).

d) Umumi olarak Borçlar Hukuku

34. Essai sur la subrogation réelle. (*Rev. trim* 1919, sah. 385).

35. Rapport sur les modifications proposées aux articles 1315 à 1369 du Code civil (*Bull. de la Soc. d'études legis.*, 1920, sah. 193 v.s.).

36. Un projet de Code international des obligations et des contrats. *Résumé des travaux de la Commission présenté à l'Académie royale de Belgique (Classe des Lettres et des Sciences morales)* 1928.

37. Le régime de la violation des contrats. (*Chronique, Dal., Hebd.*, 1934, sah. 1).

38. Note sur la délégation imparfaite. (*Dal.*, 1898, II, 337).

39. Note sur l'imprévision. (*Dal.*, 1917, II, 33).

40. Note sur la signification des délégations. (*Dal.*, 1925.I.9).

e) Hukuki Mesuliyet

41. Essai sur la responsabilité civile, en collaboration avec M. Robert Beudant. (*Ann. de l'Université de Grenoble*, 1906, sah. 113 v.d. 601 v.d.).

42. Fluctuations de la théorie de la responsabilité du dommage causé par le fait des choses inanimées (*Chronique, Dal., Hebd.*, 1927, sah. 49).

43. La responsabilité du fait des choses d'après l'arrêt des Chambres réunies du 13 février 1930 (*Chronique, Dal., Hebd.*, 1930, sah. 29).

44. Une conséquence imprévue du système de la jurisprudence sur la responsabilité du fait des choses. (*Chronique, Dal., Hebd.*, 1930, sah. 61).

45. Les passages cloutés (*Chronique, Dal., Hebd.*, 1931, sah. 17).

46. De la preuve que doit administrer le gardien d'une chose au cas où il est actionné en responsabilité. (*Chronique, Dal., Hebd.*, 1931, sah. 57).

47. Note sur le recours des administrations contre les responsables des accidents de leurs agents (*Dal.*, 1932, I, 153).

48. Note sur la responsabilité du dommage causé par une automobile volée. (*Dal.*, 1936, I, 81).

f) Para temevvüçleri - Altın şartı

49. Les succédanés de la clause or. (*Chronique, Dal., Hebd.*, 1926, sah. 1, ve 17).

50. Sort du contrat contenant une clause annulée comme contraire aux lois sur le cours légal et le cours forcé du billet de banque. (*Chronique, Dal., Hebd., 1927, sah. 1*).

51. Des effets de la suppression du cours forcé sur la clause du paiement en or. (*Chronique, Dal., Hebd., 1928, sah. 53*).

52. Les emprunts internationaux et le cours forcé. (*Journal de droit international privé, 1928, sah. 561*).

53. De l'effet de la loi du 25 juin 1928 sur les clauses de paiement en monnaie étrangère. (*Chronique, Dal., Hebd., 1929, sah. 13*).

54. Le pauvre franc. (*Chronique, Dal., Hebd., 1936, sah. 65*).

55. La libre circulation de l'or sous le régime du cours forcé. (*Chronique, Dal., Hebd., 1937, sah. 21*).

56. Note sur les emprunts internationaux et le cours forcé. (*Dal., 1928, I, 25*).

g) Sigorta

57. Les assurances sur la vie au profit d'un tiers et la jurisprudence, en collaboration avec Balleydier. (*Livre du Centenaire du Code Civil, 1904, Cilt I, sah. 514 v.d.*).

58. Le recours de l'assureur et de l'assuré contre le tiers qui par sa faute a amené la réalisation du risque prévu au contrat d'assurance. (*Rev. trim. 1906, sah. 37 v.d.*).

59. Comparaison du projet de loi relatif au contrat d'assurance déposé par le gouvernement en 1907 avec le projet allemand de 1903 et le projet suisse de 1904 concernant le contrat d'assurance. (*Bull. de la Soc. d'études légis., 1906, sah. 530*).

60. La loi du 13 juillet 1930 relative au contrat d'assurance. (*Rev. gén. des assurances terrestres, 1930, sah. 739*).

61. Note sur le droit du bénéficiaire d'une assurance sur la vie. (*Dal., 1903, II, 433*).

62. Note sur le recours de l'assureur et de l'assuré contre le tiers qui par sa faute a amené la réalisation du risque prévu. (*Dal., 1906, II, 185*).

h) Kredi Mukaveleleri

63. Les chèques à fausse signature. (*Gas. Dal., 10 oct. 1923*).

64. Le billet de loterie (*Chronique, Dal., Hebd., 1934, sah. 17*).

65. La vente à tempérament des automobiles. (*Chronique, Dal., Hebd., 1935, sah. 9*).

66. La répression de l'usure. (*Chronique, Dal., Hebd., 1935 pag. 35*).

67. Note sur l'action en réméré exercée par un créancier du vendeur. (*Dal.*, 1902, II, 169).

68. Note sur le droit du porteur de warrant en cas de vente de la chose warrantée. (*Dal.*, 1919, I, 333).

69. Note sur les sociétés d'indivision. (*Dal.*, 1923, I, 113).

70. Note sur les clauses de paiement de fermages en denrées. (*Dal.*, 1926, II, 57).

71. Note sur la faculté de rachat par les associés des droits des précédés. (*Dal.*, 1931, II, 4).

72. Note sur l'exception le jeu opposable par un joueur à l'établissement qui lui fait des avances. (*Dal.*, 1936, I, 81).

i) Miras

73. L'imputation et le rapport du dot en avancement d'hoirie fait à un héritier réservataire qui accepte la succession. (*Ann. de L'Université de Grenoble*, 1901, Cilt, XIII, sah. 515).

74. L'indivision héréditaire. (*Revue critique*, 1924, sah. 19 ve 84).

75. Prohibitions des pactes sur les successions non ouvertes. (*Scritti in onore di Alfredo Ascoli* 1931).

76. La loi du 3 décembre 1930 relative aux droits successoraux du conjoint survivant. (*Chronique, Dal., Hebd.*, 1931, sah. 5)

77. Note sur le droit d'acceptation de l'héritier subséquent avant renonciation du premier appelé. (*Dal.*, 1899, I, 441).

78. Note sur les successibles non exposés au retrait successoral. (*Dal.*, 1908, II, 345).

79. Note sur la portée du retrait successoral. (*Dal.*, 1909, I, 457).

80. Note sur les causes de déchéance du dénéfice d'inventaire. (*Dal.*, 1909, I, 170).

81. Note sur les actions en résolution pour inexécution des charges. (*Dal.*, 1910, I, 281).

82. Note sur les clauses pénales dans les testaments. (*Dal.*, 1911, I, 49).

83. Note sur la portée de la clause d'imputation de la dot sur la succession du prémourant. (*Dal.*, 1912, I, 5).

84. Note sur les dispositions testamentaires concernant les funérailles. (*Dal.*, 1913, I, 41).

85. Note sur la portée de l'art. 815. (*Dal.*, 1923, I, 113).

86. Note sur le partage partiel. (*Dal.*, 1923, II, 137).

87. Note sur la réduction demandée par l'enfant adoptif des libéralités excédant le disponible de l'art 1098 cod. civ. (*Dal.*, 1923, I, 121).

88. Note sur la date d'évaluation de la dette dans le rapport des dettes. (*Dal.*, 1934, I, 25).

80. Note sur les aliénations de l'héritier apparent (*Dal.*, 1935, I, 97).

90. Note sur les clauses de continuation de société avec les héritiers de l'associé défunt. (*Dal.*, 1936, II, 24).

j) Kari-Kocam Mal Rejimleri

91. L'indivision qui suit la dissolution de la communauté de biens entre époux. (*Revue critique*, 1927, sah. 21).

92. La clause donnant au survivant des époux la faculté de prélever le fonds de commerce exploité par eux. (*Revue critique*, 1929).

93. Notes sur le caractère de l'indemnité d'accident due à une femme commune en biens. (*Dal.*, 1898, I, 121 ve *Dal.*, 1922, I, 5).

94. Note sur les clauses d'attribution de la communauté à la femme survivante. (*Dal.*, 1907, II, 177).

95. Note sur l'obligation d'une société ayant reçu la dot d'en surveiller l'emploi au jour de la dissolution sociale. (*Dal.*, 1908, I, 233).

96. Note sur la récompense pour rente viagère réversible constituée pendant le mariage. (*Dal.*, 1911, I, 21).

97. Note sur la clause d'un contrat de mariage par laquelle les parents s'interdisent toute libéralité au préjudice des futurs époux. (*Dal.*, 1913, I, 17).

98. Note sur l'exercice par les créanciers de la femme de ses droits dérivant d'un jugement de séparation de biens. (*Dal.*, 1923, I, 185).

99. Note sur le droit de reprise par l'époux survivant du fonds de commerce propre à l'autre époux. (*Dal.*, 1923, II, 1).

100. Note sur la dette du conjoint survivant qui reprend le fonds de commerce commun envers le vendeur non payé. (*Dal.*, 1923, I, 5).

101. Note sur les apports à une société en commandite de biens de communauté. (*Dal.*, 1927, II, 161).

102. Note sur le droit de la femme mariée à un acquêt apporté par le mari à une société en participation. (*Dal.*, 1928, II, 145).

103. Notes sur la preuve des reprises mobilières. (*Dal.*, 1905, I, 505 ve *Dal.*, 1930, I, 129).

104. Note sur la conservation par le conjoint de l'exploitation agricole commune. (*Dal.*, 1931, II, 6).

105. Notes sur la clause donnant à l'époux survivant la faculté de prélever le fonds de commerce exploité ensemble. (*Dal.*, 1929, II, 105; *Dal.*, 1931, II, 1 ve *Dal.*, 1933, I, 10).

C) KİTAP TANITMALARI VE ÖNSÖZLERİ

106. Les notions fondamentales en droit privé d'après le livre de M. Demogue. (*Rev. trim.*, 1911, sah. 729).

107. Traité des obligations en général de M. R. Demogue. (*Rev. trim.*, 1923, sah. 957).

108. Sur l'abus des droits, à propos du livre de M. Josserand, «L'esprit des droits et leur relativé». (*Rev. trim.*, 1928, sah. 365).

109. La réforme du régime foncier en France, à propos du livre de M. François Roger. (*Rev. trim.*, 1932, sah. 847).

110. Portalis. Le père du code civil, à propos du livre de Mlle. Adolphe. (*Revue critique*, 1936, sah. 187).

111. Préface de: Vergniaud, *L'Enrichissement sans cause*, 1916.

112. Préface de: Saleilles, *De la personnalité juridique*, 2. bası, 1922.

113. Préface de: Julliot, *Traité de la division des maisons par étages*, 1922.

114. Préface de: Saleilles, *Théorie de l'obligation d'après le code civil allemand*, 3 éd., 1923.

115. Préface de: Regnault, *Les ordonnances civiles du Chancelier d'Aguesseau*, 1929.

116. Préface de: Eliachevitch, Tager et Nolde, *Traité de Droit civil et commercial des Soviets*, 1930.

117. Préface de: H et L. Mazeaud, *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile*, 1924.

118. Préface de: Rouast et Givord, *Accidents du travail*, 1934.

119. Préface du *Code des obligations de la république de Pologne* trad. française par Siczowski, Wasilkowski et Mazeaud, 1935.

120. Préface de: Cadere, *Questions juridiques et diplomatiques roumaines*, 1936.

121. Préface de: Gaudmet, *Théorie générale des obligations*, 1937.

122. Lettre-Préface de: Docan, *Codul comparat al obligatiilor*, 1937.

123. Préface de: Laborde-Lacoste, *Lois sur les loyers*.

II. İŞ HUKUKU

124. Cours de législation industrielle, ilk basısı 1912, 2 nci basısı M. Cuhe, ile müştereken; 4 üncü basısı Précis de législation industrielle, 1936 dir.

125. Les retraites ouvrières, 1899.

126. Les accidents de travail dans l'agriculture. (*Bull. de l'Ass. pour la protection légale des travailleurs*, 5e: série, n. 6, 1909).

127. Les conventions internationales sur les accidents du travail (*Rev. de droit intern. privé et de droit pén. intern.*, 1910, sah. 337 v.d. ile, 747 v.d.).

128. Die gesetzliche Regelung der Kollektivverträge. (*Gewerbe und Kaufmannsgericht*. 1910).

129. L'assurance contre la maladie. (*Paris médical*. 11 Mars 1911).

130. Réforme de la loi du 21 Mars 1884 relative à la création des syndicats professionnels. *Rapport présenté à la soc. d'études legis.* (*Bull.* 1911, sah. 50).

131. Les accidents du travail survenus aux enfants de moins de treize ans. (*Bull. de l'Assoc. pour la protection légale des travailleurs*. 1913).

132. L'évolution de la législation industrielle au XXe siècle. (*Bull. de l'Association roumaine pour le progrès social*. Bucarest, 1929).

133. Note sur les conventions collectives. (*Dal.*, 1909, II, 23).

134. Note sur la légalité des syndicats formés par les agents de l'Etat. (*Dal.*, 1911, II, 329).

135. Note sur la condition juridique du personnel de la Banque de France. (*Dal.*, 1926, III, 9).

III. CEZA HUKUKU

136. La loi du 26 mars 1891 sur l'atténuation et l'aggravation des peines. (*Revue critique*, 1891, sah. 368).

137. Des moyens de remédier aux inconvénients de la détention préventive. (*Annales de l'Université de Grenoble*, 1893, sah. 107).

138. Le projet de code pénal autrichien de 1892. (*Revue pénitentiaire*, 1894, sah. 632 v.d.).

139. Le patronage en Autriche. (*Revue pénitentiaire*, 1895, sah. 85 v.d.).

140. Le projet de réforme du Code d'organisation judiciaire et du Code de procédure pénale allemands. (*Revue pénitentiaire*, 1895, sah. 668 v.d.).

IV. ROMA HUKUKU

141. La loi Falcidie. Tez Paris 1889.

V. MÜTEFERRİK

a) Mukayeseli Hukuk

142. La conception, la méthode et la fonction du droit comparé

d'après Raymond Saleilles. (*L'oeuvre juridique de Raymond Saleilles, sah. 67 v.d.*).

143. La législation de la Pologne depuis sa libération jusqu'en 1928. (*Bull. de la Soc. de légis. comp. 1928, sah. 411*).

b) Kanunların Yapılması ve Tefsiri

144. Comment on fait les lois aujourd'hui (*Rev. Polit. et parlem. 10 juin, 1917, sah. 305*).

145. L'interprétation des lois d'après les travaux préparatoires. (*Chronique, Dal., Hebd., 1935, sah. 77*).

146. Des travaux préparatoires et de l'interprétation des lois. (*Recueil d'études en l'honneur de F. Gény 1934, cilt II, sah. 204*).

c) Hukuk Öğretimi

147. La réforme du doctorat en droit. (*Ann. de L'Université de Grenoble, 1894, sah. 235 v.d.*).

148. Espèces choisies empruntées à la jurisprudence publiées par un groupe de professeurs des Facultés de droit *Préfaces de Henri Capitant et Ed. Lambert, 1. bası 1924 de; 2 ci bası 1928 de*).

149. Comment il faut faire sa thèse de doctorat en droit. *1. bası 1926 da; 3 cü bası refondue en collaboration avec. M. Balogh, 1935 de*.

150. Vocabulaire juridique rédigé par des professeurs de Droit, Magistrats et des Jurisconsultes sous la direction de Henri Capitant, 1937.

d) Biyografya ve harici münasebetler

151. Notice sur la vie et les travaux d'André Weiss, (*parue dans les publications de l'Académie, 1921*).

152. Quatre conférences sur la Roumanie, 1930.

* * *

TÜRKÇE TERCÜMELERİ ve BİYOGRAFISI

1. *Rasih Yeğengil* tarafından, Beyyine, İstanbul 1936, 40 sah.

2. *Necmi Osten* tarafından, Medenî Hukuk tetkiklerine giriş, (*Siyasi İlimler Mecmuası 1936, sah. 83 v.d.*).

3. *İhan Postacıoğlu* tarafından, Mahkeme içtihatlarının tetkiki (*İzmir Barosu Dergisi 1941, sayı 15-18, sah. 196-200*).

4. *F. H. S.*, Profesör Henri Capitant (*Hukuk Fakültesi Mecmuası 1937, cilt III, sah. 560 v.d.*).

5. *Halit K. Elbir*, Henri Capitant (*Hukuk Dünyası 1944, cilt I, sah. 65-66*).